

Joseph Epstein

Najžlahtnejša zabava

Nasveti o tem, kaj brati, so bili od nekdaj dobrodošli in nikdar jih ni zmanjkalo. Leta 1771 je Robert Skipwith, bodoči svak gospe Jefferson, prosil tedaj 28-letnega Thomasa Jeffersona, naj sestavi seznam knjig, ki bi bile "po zahtevnosti primerne za preprostega bralca, ki nima veliko časa za zagonetno branje in se le malo spozna na klasike. Knjige naj bodo poučne in zabavne." Jefferson mu je ustregel s 148 naslovi, večinoma nespornimi klasikami, vključil pa je tudi povsem praktično gradivo, kot sta Tullov esej o novih načinih poljedelstva in obdelave zemlje ter Noursejev *Priročnik zdravilstva in kirurgije*. Pozneje je izšla slavna harvardska zbirka *Harvard Five-Foot Shelf* z vsemi tistimi deli, ki naj bi jih prebral vsak Američan. Še nekoliko pozneje je Encyclopaedia Britannica izdala *Velike knjige Zahoda* v 54 zvezkih, v katere sta vključeni 102 veliki deli, namenjeni vsem tistim, ki imajo svojo intelektualno jedačo radi postreženo lično urejeno.

Že dolga leta je v modi, da časopisi in revije prosijo slavne pisatelje za sezname dobrih in zabavnih knjig. Leta 1886 je v pismu, naslovljenem na glavnega urednika časopisa *Pall Mall Gazette*, Henry James v odgovor na povabilo, naj spiše seznam sto najboljših knjig z vsega sveta, zapisal, da tega raje ne bi počel. Njegovo edino zares trdno prepričanje o tej zadevi, je napisal, je, "da je prav branje časopisov tista pogubna navada, ki botruje brezdelju in medlosti". Zadnje čase so pisci veliko bolj uslužni in nedeljske izdaje so polne seznamov njihovih najljubših knjig. Kako uporabni so taki sezname, je seveda odvisno od tega, kako močno si kdo želi brati iste knjige kot, denimo, John Kenneth Galbraith.

Večini resnih bralcev, katerih bralskega apetita ne poteši nobena od zgoraj naštetih rešitev, je prepuščeno, da se zadeve loti po svoje. Nekateri se sprehajajo med knjižnimi policami. Drugi se posvetujejo s prijatelji. Tu in tam jim zanimanje vzbudi kaka recenzija. Med branjem ene knjige naletijo na naslov druge. Zahajajo v bukvarne s starimi knjigami. Z nekaj

manj upanja pregledujejo izložbe z novimi knjigami. Naberejo si knjig – naj naštejem nekaj svojih nedavnih pridobitev: *Anatomija melanholije*, zbirka esejev Agnes Repplier v osmih zvezkih in Micheletova *Histoire de la Révolution Française* –, ki jih verjetno nikoli ne bodo prebrali. A človek nikoli ne ve (tako si vsaj govori).

Zanesljivo bi bilo najprikladneje imeti avtoritativen seznam knjig, ki jih nikakor ni treba prebrati (kljub njihovi slavi) – seznam knjig, ki so veliko precenjene in preveč razvlečene; knjig, ki niti približno niso vredne časa, ki nam ga vzamejo. Vendar, komu bi lahko zaupali sestavljanje takega seznama? Celo najbistrejši kdaj spregledajo pravo veličastnost kakega literarnega dela. Spomnite se Leva Tolstoja, ki ni prenesel Shakespearja. Nekateri okusi, čeprav pretanjeni, so preveč nepristranski: V. S. Pritchett je v svojem pisanju hvalil več knjig, kot bi jih jaz v celem življenju lahko prebral. Pri izločevanju nam pride prav vsakršen namig – po tem, ko sem nekoč prebral Wilsonovo hudo kritiko, naperjeno proti Sandburgovi monumentalni biografiji Lincolna, slednje nikoli nisem vzel v roke. Dolgo sem se (povsem neupravičeno) izogibal Jamesu Gouldenu Cozzensu, in to samo na podlagi neke kritike izpod peresa Dwighta Macdonalda, ki sem jo prebral pred dobrimi dvajsetimi leti.

* * *

Vsak tak seznam [dobrih knjig] ima omejitve, ki se jim ne da izogniti, saj vsakokratni avtor izbira knjige iz nabora lastnih izkušenj, lastne intelektualne biografije, ki pa je seveda pri vsakomur drugačna. Še več, vsak tak seznam je sestavljen kot odziv na dve težki vprašanji, ki zahtevata odkrit odgovor: Kako človek postane razgledan? Katere knjige naj bi omikan človek prebral? Je načitan tisti, za kogar se zdi, da je prebral vse knjige tega sveta? Ali morda tisti, ki je prebral dobrih sto ključnih naslovov Zahoda, pa te nadvse pozorno?

V *Zakladnicah kraljev*, besedilu, zapisanem za predavanje 6. decembra 1864 ob ustanovitvi knjižnice inštituta Rusholme blizu Manchestra, je Ruskin knjige razdelil na dve vrsti: “knjige enodnevnice in knjige vseh časov”. Vendar tudi ta delitev ni tako preprosta, kot se sprva zdi, saj v nadaljevanju Ruskin pravi, da “poznamo dobre knjige enodnevnice in dobre knjige vseh časov; prav tako poznamo slabe knjige enodnevnice in slabe knjige vseh časov”. Dobra knjiga enodnevnica (o slabih Ruskin ni izgubljal besed) je “preprosto poučen ali prijeten pogovor z nekom, s katerim sicer ne bi imel priložnosti govoriti”. Najhujša napaka, ki jo lahko zagrešimo, pravi Ruskin, pa bi bilo dovoliti, da knjige enodnevnice beremo namesto pravih knjig – knjig, ki so bile napisane za vse čase; ki so

resnične, poučne in navdihujoče lepe. Dobre in slabe, večne in tiste kratkega roka, "vse so vam na razpolago," pravi Ruskin, "in življenje je kratko!"

Večji del tega Ruskinovega predavanja zaseda razmišljanje o tem, kako najbolje pristopiti k branju (vstopiti v misli drugega, ne samo iskati potrditev lastnih prepričanj), in o tem, kaj nas pri kakovostnem branju ovira (nepismenost, otročji vzorci razmišljanja). Nobenega dvoma pa ni, da naj bi branje – po Ruskinovem prepričanju – igralo pomembno vlogo v življenju posameznika. Marcel Proust, ki je kot mladenič prevedel Ruskinovo zbirko esejev *Sezam in lilije* (ki vključuje *Zakladnice kraljev*), se z Ruskinom ni prav nič strinjal. V predgovoru svojega prevoda, naslovljenem *Sur la lecture*, je utemeljil svoje nasprotovanje avtorju.

"Kako vam uspe vedeti tako veliko reči, gospod France?" je menda Proust vprašal Anatola Francea, ta pa mu je odvrnil: "Povsem preprosto, dragi Marcel. Ko sem bil tvojih let, nisem bil tako postaven in priljubljen kot ti. Zato nisem zahajal v družbo, ampak sem raje ostajal doma in bral." Vendar je tudi Proust, kot dobro vemo, veliko uric preživel doma – in najslavnejši anatom užitka je zelo dobro poznal radosti branja. Svoj predgovor k Ruskinovim esejem začne takole: "Povsem verjetno je, da smo najbolje izživeli tiste dni svojega otroštva, za katere menimo, da jih sploh nismo živeli – tiste, ki smo jih prebili z najljubšo knjigo."

Ena mnogih zanimivih primerjav iz Proustovega predgovora je primerjava branja in prijateljstva. Pravzaprav Proust verjame, da je branje v mnogih pogledih celo več vredno od prijateljstva. Kadar ves večer prebijemo v družbi knjige – in ne prijatelja –, to zanesljivo nikoli ni iz vljudnosti, ampak iz čistega užitka. Če nas knjiga dolgočasi, nikoli ne hlinimo zanimanja, kar se, nasprotno, v družbi marsikdaj zgodi. "Nobene obzirnosti," piše Proust, "Molièrovim domislicam se smejimo samo takrat, kadar se nam zdijo smešne; če nas dolgočasi, nam zdolgočasenosti ni treba prikrivati, lahko ga pospravimo nazaj na polico, neotesano iskreno, kot da ne bi bil ne genialen ne slaven." Prav tako nam ni treba skrbeti, kot skrbimo pred prijatelji, ali smo dovolj zabavni. "Le kaj so si mislili o meni? Sem bil dovolj vljuden? Sem jim ustregel ...? Vse to vznemirjenje, ki ga vzbuja družba prijateljev, se konča v hipu, ko se umaknemo v spokojnost in tišino prijateljstva, ki ga nudi branje."

Kljub vsem užitkom, ki jih branje nudi, pa ga Proust vseeno imenuje "najžlahtnejša zabava" in ga nikakor nima za nepogrešljivega v življenju omikanega človeka. Vsekakor ne more imeti tiste ključne vloge v duhovnem življenju, ki mu jo pripisuje Ruskin. Branje je za Prousta uvod v duhovno življenje, spodbuda zanj. A nič več kot to. Lahko vzbudi tek, ne more pa ga potešiti. "Branje je uvod v duhovno življenje, pozdravi nas ob vhodu vanj; vsekakor pa ni njegova glavna sestavina."

Branje je po Proustovem mnenju uporabno za odpiranje vrat, ki jih sicer morda ne bi znali odpreti. Toda nevarno postane, kadar “ni več naš spremljevalec na poti k osebnemu duhovnemu življenju, ampak je nadomestilo zanj; kadar se nam resnica ne zdi več ideal, ki ga lahko uresničimo le skozi lastne misli in srce, temveč jo vidimo kot materialno stvar, vtisnjeno v liste knjig, kot med, ki ga naberejo drugi in zato nam ni treba drugega, kot da sežemo po njem in se vanj brezdelno potopimo.”

Vprašanje, ki ga postavi Proust, je nadvse pomembno. Kako daleč nas knjige pravzaprav lahko popeljejo? Proust odgovori, da knjige sicer imajo uporabno vrednost, vendar je moč pravo znanje najti le v samotnosti lastnih misli in srca. Tradicionalni malomeščanski odgovor je, da knjige prav nič ne štejejo in da so odločilne življenjske izkušnje. Za intelektualca je mnogokrat ravno obratno; tako kot v zgodbi o profesorju, ki je dvoril dami iz visoke družbe in se odločil, da se bo naučil jahati. Najprej se je odpravil v knjižnico, kjer si je nabral najrazličnejših knjig o konjih. Bral je o konjereji, o dresuri, o sedlih in drugi opremi; vedel je vse o jahanju in skakanju, o etiketi in primernih oblačilih (ki si jih je tudi priskrbel). Prebral je vse o zgodovini jahalne spretnosti. Na kratko, jahanje je preučil do potankosti. Naposled je prišlo tisto jutro, ko sta se z damo odpravila na izlet. Nedaleč od konjušnice je konj profesorja vrgel iz sedla. Pobral se je, si izprašil obleko in dostojanstveno izjavil: “Konj se je zmotil.”

Tovrstne zgodbice so seveda voda na mlin malomeščanskemu prepričanju, da nič ne more nadomestiti osebne izkušnje. Vendar ne gre pretirano poudarjati dihotomije med branjem in izkušnjo – navsezadnje, kako naj človek izkusi Francijo 18. stoletja, če ne skozi branje? Ali nismo brez branja ravno tako nepopolni kot brez izkušenj? “Mi [Američani],” pravi lik Bromfield Corey v *Vzponu Silasa Laphama*, “ki živimo daleč od zgodovine in spomenikov, moramo brati, sicer postanemo barbari.” To povsem drži.

Med tistimi, ki so jih obhajali največji dvomi glede branja, so bili tudi pisatelji. Baudelairov slavni zapis se glasi: “*Plus un homme cultive les artes, moins il bande*” (kar bi lahko preprosto prevedli kot več umetnosti, manj seksa). Tolstoj je v svojem religiozno-etičnem obdobju proti koncu življenja naravnost preziral svoja najboljša dela. V svojem najnovejšem nadaljevanju avtobiografije *Izgubljen v Ameriki* je I. B. Singer enemu od likov pripisal tele, žal zelo prepričljive besede: “Tako je Bog uredil ta svet – tisti, ki poznajo življenje, ne znajo pisati, tisti, ki so nadarjeni, pa ne poznajo drugega kot lastne blodnje in fantazije.”

Poznejši romani Saula Bellowa, od *Herzoga* naprej, ne govorijo skoraj o ničemer drugem. Drug za drugim se njegovi junaki izgubljajo v

sanjarijah, z glavami med oblaki razpredajo o idejah, izposojenih od Hegla, Kierkegaarda, Rudolfa Steinerja; opotekajo se naokrog, medtem ko jim bolj prebrisani liki kradejo vezalke iz čevljev, pa tudi žene, denar in zaupanje vase. In ker smo tudi sami knjižni molji, se z junaki Bellowa brez težav poistovetimo. Njihova zadrega je v nekem smislu naša – kako prilagoditi ideje realnosti, če pa jih bo ta skoraj zanesljivo obrnila na glavo in jih osmešila.

Ali sploh obstaja kakršen koli dvom o tem, da privlačnost, ki so jo intelektualci in drugi knjižni molji od nekdaj čutili do mož dejanj, ki so bili hkrati tudi pisatelji, izvira iz njihove prav nič skrite želje, da bi se tudi sami potopili v realnost? Lev Trotsky, T. E. Lawrence, André Malraux, vsi so možje dejanj in pisatelji obenem, in pozornost so pritegnili s tem, da so misel o peresu, močnejšem od meča, postavili pod vprašaj in se bojevali z obema. Je bil mar Trotsky brez svojega pisanja kaj drugega kot krvoločan revolucionarni fanatik? A ker je hkrati tudi pisal in vodil Rdečo armado, še danes ostaja kulturna osebnost za marsikaterega knjižnega molja, ki ga preveva revolucionarna vnema.

Redkeje, tu in tam pa vendarle, naletimo na ravno obratno situacijo, ko se možje dejanj, ki so živeli strogo po načelu izkušnje, zatečejo h knjigam in zahrepenijo po tistem, čemur pravijo izobrazba. Zaporniške knjižnice, na primer, so polne obiskovalcev in v vojski je bilo včasih vse polno narednikov z nekaj letniki fakultete, ki so se takoj po upokojitvi vrnili k študiju in diplomirali. Knjižni molji sanjarijo o dejanjih, možje dejanj segajo po knjigah – nihče pa se ne zaveda, da je na drugi strani trava ravno tako rjava. Vsak se skuša zapolniti s tistim, kar mu po naravni prav nič ne pristoji.

Ob tem zadnjem stavku se vprašam – ali sem se tega, kar sem ravnokar zapisal, naučil iz izkušnje ali sem kje prebral? Zdi se mi, da sem prebral, morda v *Dnevniku H. F. Amiela*. To pa samo dokazuje še eno lastnost knjižnih moljev: zanje (za nas) je meja med branjem in izkušnjo pogosto nedoločljiva. Branje je nabiranje izkušenj. Biografija vsakega književnika bi morala zvesto in natančno navesti vse, kar je kdaj prebral, saj v nekem smislu smo tisto, kar beremo.

Po drugi strani pa beremo tisto, kar smo. Ali, kot pravi Proust: “V resnici je vsak bralec, medtem ko bere, bralec lastne duše.” Dekonstruktivistični kritiki kličejo k “napačnemu” branju tekstov, a ironično je to, da večino časa vsi beremo “napačno”. S knjigami ravnamo kot z ogledali, vanje gledamo samo zato, da bi uzrli sebe. Njihove platnice odpiramo kot vrata shrambe, sežemo po tistem, kar nam prija, ostalega se ne dotaknemo. V tem pogledu je lahko branje prav zoprno početje, saj se šele ob vnovičnem

branju iste knjige osramočeni zavemo, kako močno nas pri branju zavajajo lastna prepričanja, fantazije in strahovi. Ob vnovičnem branju knjige, ki smo jo prvič prebrali v mladih letih, nas lahko v jok spravi spoznanje, kako naivni smo bili še nedolgo tega. Obenem lahko jočemo zaradi sedanje naivnosti, ki jo bomo ob isti knjigi odkrili čez dvajset let.

Življenje knjižnega molja ima pred življenjem moža dejanj eno neizpodbitno prednost: njegove radosti z leti ne zbledijo. Kar pa se tiče seznamov knjig – sestavljati take sezname in se jih nato tudi držati, je ravno tako nemogoče, kot je z načrti za življenje. Skrivnost in čudež vsega skupaj sta, da so tiste knjige, ki jih najdemo, hkrati tudi tiste, ki jih potrebujemo. Njihov seznam bi vam lahko sestavil samo zelo natančen jasnovidec.

V *Spominih Nancy Mitford* sir Harold Acton zapiše besede lorda Redesdaleja, Nancyjinega očeta, ki naj bi nekoč izjavil: “V življenju sem prebral samo eno knjigo, in sicer *Belega očnjaka*. Tako čudovita je, da me nikoli ni zamikalo prebrati česa drugega.” Actonova pripomba pred tem navedkom se glasi: “Očitno je bila njegova strast do književnosti dobro obrzdana.” Da v *Pridigarju* piše, da knjigam ne bo nikdar konca, ga najbrž ne bi kaj prida zanimalo; verjetno se tudi za vse knjižne molje, ki dobro vedo, da branju ne bo nikdar konca, ne bi zmenil. To je tudi edino, kar knjižni molji vedo, in veliko manj, kot bi radi vedeli.

Prevedla Špela Breclj